

Bijlage 2. “Een Stap verder met de Gedragscode”

Gedachten vanuit de Chemie & Maatschappij Groep
t.b.v. de discussie binnen de KNCV over beroepsethiek.

Het vertrouwen tussen het chemische bedrijfsleven enerzijds en de overheid en de samenleving anderzijds is aangetast. De vanzelfsprekendheid van een win-winsituatie in deze verhouding is verdwenen. Zo werd in 2023 de directie van een chemisch bedrijf, Chemours, voor een hoorzitting in de Tweede Kamer gedaagd. Gemeentes dienden een aanklacht in tegen dit bedrijf en ook klaagde het Openbaar Ministerie het bedrijf en de leiding aan voor het achterhouden van informatie.

Ook organisaties in de chemische sector bewijzen zich regelmatig als rechtspersonen zonder geweten. Het primaire doel van (financieel) succes komt in strijd met maatschappelijke doelen zoals de VN-duurzaamheidsdoelen en met het circulair maken van de economie^(REF.1) en ⁽²⁾. Vanuit de samenleving is een reflex om dan te streven naar het versterken van regelgeving en toezicht. Wij stellen echter voor niet bij de overheid, maar bij de chemici zelf te beginnen.

Wij als Chemie & Maatschappij Groep van de KNCV stellen voor om te starten bij het versterken van de positie van de chemicus om zo verantwoord mogelijke afwegingen te kunnen maken en hiervoor binnen onze organisaties ruimte te maken.

Wij zien verschillende mogelijkheden om deze positie te versterken, voortbouwend op de gedragscode voor chemici die binnen de KNCV in 2017 is vastgesteld. Door het aangaan van het KNCV-lidmaatschap onderschrijft elk lid (<https://www.kncv.nl/kernwaarden>):

Kernwaarden voor chemici

1. Een chemicus dient zorg te dragen voor de veiligheid van zichzelf, van collega's en van de omgeving bij het werken met chemische stoffen en bij het toepassen van chemische kennis. Zowel in zijn/haar eigen werk bestaat die verantwoordelijkheid, maar ook in het signaleren van processen die mogelijk voor mens- en/of milieuschadelijk zijn.
2. Een chemicus draagt naar vermogen bij aan een duurzaam gebruik van stoffen, zodat het huidige gebruik van (grond)stoffen geen belasting is voor gebruik in de toekomst.
3. Een chemicus dient zich te houden aan geldende regels en normen en waarden. Dat geldt niet alleen voor het eigen gedrag. Van een chemicus mag verwacht worden dat hij/zij in zijn/haar ogen onethisch gedrag van anderen signaleert en ter kennis brengt van de relevante autoriteiten.

Mogelijkheden voor het versterken van de positie van de chemicus

Om de positie van chemici te versterken, noemen we hier vanuit de CMG de volgende punten als mogelijkheden. Ons doel is hiermee de discussie te stimuleren.

A. Instellen van vertrouwenspersonen binnen de KNCV

Binnen het KIVI zijn vertrouwenspersonen die helpen bij "de toepassing van de ethische code"⁽³⁾. In de ethische code voor bij het KIVI aangesloten ingenieurs staat: "In hun rol als bedenkers en beheerders van techniek dragen ingenieurs dan ook een bijzondere verantwoordelijkheid voor mens, maatschappij en milieu." Vanuit de KNCV kan worden nagegaan welke mogelijkheden er nog meer zijn voor steun voor leden die door hun beroepseethiek in de problemen komen⁽⁴⁾.

B. Klokkenluidersregeling voor chemici

Een gedragscode kan worden ondersteund met een goede klokkenluidersregeling voor chemici. De ervaring van de afgelopen decennia bij b.v. de bedrijven DuPont en Chemours, leert dat medewerkers niet naar buiten treden om omwonenden of overheden te informeren over risico's. Een goede

klokkenluidersregeling kan hier wellicht verandering in brengen. Zie het recente voorbeeld bij Maersk in de VS⁽⁵⁾.

C. Maatschappelijke implicaties als studieonderdeel versterken in het onderwijs

Tijdens de opleiding chemie is meer aandacht nodig voor de maatschappelijke implicaties van de chemie. Aankomende chemici zullen cruciaal zijn bij de vormgeving van een circulaire economie en een duurzame samenleving. Denk aan de vervanging van zeldzame en/of moeilijk winbare metalen, duurzame energiesystemen en circulair gebruik van kunststof materialen. Op veel universiteiten en hogescholen is aandacht voor 'chemie en samenleving', maar niet overal. Een mooi voorbeeld is vanaf 2024 bij de RU Utrecht het masterprogramma 'Circular and Sustainable Chemistry'.⁽⁶⁾ en ⁽⁷⁾ Vanuit Jong-KNCV bereikten ons signalen, dat er bij hbo en mbo nog een slag te maken is.

D. Een beroepseed voor chemici

Chemici zijn individuen mét een geweten die kunnen bijdragen aan duurzaam werken binnen de organisaties in de chemische sector. Medewerkers - wat ons betreft van laag tot hoog in de organisatie - hebben vanuit hun kennis een informatievoorsprong en daarmee een verantwoordelijkheid voor goed gebruik daarvan, daarbij betreffend (lange termijn) milieueffecten van producten of afvalstromen. In een beroepseed, 'plechtig' af te leggen, wordt deze persoonlijke verantwoordelijkheid vastgelegd en bevestigd. De tekst zou kunnen aansluiten bij de Gedragscode binnen de KNCV⁽⁸⁾. De eed zou wellicht afgelegd kunnen worden bij afstuderen bij universiteiten en hogescholen, en ook het mbo zoals het mlo (middelbaar laboratoriumonderwijs). Voor reeds werkenden zou de KNCV een mogelijkheid kunnen bieden om de eed ook af te leggen.

Het afleggen van een eed over wetenschappelijke integriteit is al in gebruik bij een aantal universiteiten. Voorbeelden zijn:

- In 2015 heeft de Universiteit Utrecht een eed ingesteld voor promovendi. Zij beloven integer en zorgvuldig te werken⁽⁹⁾. In 2020 volgde de Universiteit Maastricht.
- Begin 2023 legden bij de Erasmus Universiteit Rotterdam 45 PhD- en Master-studenten als wetenschappers in spé een eed af als afsluiting van een de cursus "Wetenschappelijke Integriteit". Ze bonden zich hiermee aan de 'code voor wetenschapsbeoefening', die door de VSNU in het leven is geroepen⁽¹⁰⁾ en ⁽¹¹⁾.

Bovenstaande voorstellen bekijkend, denken wij, dat er waarschijnlijk een meerwaarde zal zijn van het combineren van enkele van deze ideeën!

E. Flankerend versterking van overheidsinstellingen

Chemici dienen ook steun te ervaren van controleorganen die onafhankelijk de bedrijven bij de les houden. Daarom is er tegelijkertijd ook versterking nodig van nationale rijksdiensten zoals RIVM, TNO en de Europese agentschappen EFSA en ECHA.

Een onderdeel van de brede verduurzaming

De instelling van bovenstaande opties kan een bredere uitstraling naar de samenleving hebben, het imago van de chemie versterken en jonge mensen inspireren. Misschien is het in deze zin wel noodzakelijk aangezien voor de komende generaties handelen in de geest van duurzaamheid steeds essentiëler wordt. Belangrijk is ook het signaal dat daarvan uitgaat naar leerlingen in het voortgezet onderwijs en het (v)mbo. Het vak scheikunde wordt zo gekoppeld aan het vormgeven van de toekomstige samenleving. De recent wettelijk voorgeschreven introductie van 'burgerschap' binnen het schoolvak scheikunde sluit hierbij aan.⁽¹²⁾ ⁽¹³⁾ en ⁽¹⁴⁾

Laten we komen tot een hernieuwde aanpak!

Namens de CMG, Niels van der Stappen, Fons Janssen en Rolf Soer

REFERENTIES

(1) Dit geldt vooral voor bedrijven die werken volgens het Angelsaksische model en in mindere mate voor bedrijven die werken volgens het Rijnlandse model. De doelstelling van MVO (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen) Nederland getuigt van een inspirerende visie: “Onderneem binnen de grenzen van natuur en maatschappij. We merken dagelijks de gevolgen van de inrichting van ons economisch systeem. Onze natuur en maatschappij staan hierdoor hevig onder druk. MVO Nederland gelooft in een economie die aangepast is aan de grenzen van die natuur en maatschappij. “zie <https://www.mvonederland.nl/over-maatschappelijk-verantwoord-ondernemen/>

(2) Wael Sawan, de nieuwe topman van Shell verlegt de koers en wil meer investeren in aardolie en aardgas. Daarmee lijkt Shell een duidelijk voorbeeld van een bedrijf dat aandeelhouderswaarde hoger stelt dan klimaatdoelen. Interessant en hoopvol is dat twee werknemers bij Shell Amsterdam het beleid van Sawan in een brief bekritisieren en dat deze brief openbaar is geworden. Zie [nl.marketscreener.com](https://nl.marketscreener.com/van-27-september-2023-shell-ceo-komt-van-binnenuit-onder-druk-te-staan-over-verschuiving-duurzame-energie-44932635/) van 27 september 2023: ‘Shell CEO komt van binnenuit onder druk te staan over verschuiving duurzame energie’ bij <https://nl.marketscreener.com/koers/aandeel/SHELL-PLC-130945922/nieuws/Shell-CEO-komt-van-binnenuit-onder-druk-te-staan-over-verschuiving-duurzame-energie-44932635/>

(3) Zie: <https://www.kivi.nl/uploads/media/5a58a690212d8/KIVI%20Ethische%20Code%202018.pdf>

(4) Arbeidsrechtelijke zaken worden tot nu toe vooral behandeld door een vakbond. Het in de grondwet verankerde recht op vrije meningsuiting kan in strijd komen met eisen van goed ‘werknemerschap’ zoals loyaliteit en het niet in diskrediet brengen van de werkgever

(5) “Maersk moet klokkenluider terug in dienst nemen en dik 700.000 dollar betalen. Maersk Line Limited, de Amerikaanse tak van de Deense containerrederij, moet een bemanningslid van wie de rederij het dienstverband had beëindigd nadat hij de Amerikaanse kustwacht had ingelicht over veiligheidsproblemen op een containerschip van het bedrijf, terug in dienst nemen en meer dan 700.000 dollar betalen. [...] In de Amerikaanse wet staat uitdrukkelijk dat zeelui het recht hebben om veiligheidsproblemen eerst te melden aan overheidsinstanties, een feit dat bij iedere maritieme werkgever en scheepseigenaar bekend moet zijn”, aldus de OSHA. Zie Nieuwsblad Transport 21 juli 2023 Paul Jumelet: Gemelde veiligheidsproblemen ‘SAFMARINE MAFADI’.

(6) Vanaf 2024 is bij de RU Utrecht het masterprogramma ‘Circular and Sustainable Chemistry’ te volgen. “To move away from our current largely fossil based material needs, to break out of the linear take-make-waste paradigm, and to lift the enormous environmental burden of our current consumption, chemists need to design, synthesize, and investigate molecules and materials that are inherently safe, circular, and sustainable.” En: “coupled with the ability and curiosity to look across the boundaries of science and to connect to different disciplines outside chemistry.” De master is tweejarig en de voertaal is Engels. Het Institute for Circular and Sustainable Chemistry werd in 2022 opgericht. Zie: <https://www.uva.nl/shared-content/programmas/en/masters/chemistry-science-for-energy-and-sustainability/chemistry-science-for-energy-and-sustainability.html>.

(7) Duurzame chemie bij andere universiteiten

De twee universiteiten in Amsterdam (UvA en VU), verzorgen samen al enige jaren een tweejarig interdisciplinair traject bij de masters chemie natuur- en sterrenkunde SES, Science for Energy and Sustainability. “It combines ‘hard’ scientific research with the analysis of societal issues, business models and government regulations.” De Rijksuniversiteit Groningen kent een bachelor Sustainable Chemistry and Energy en master Catalysis and green Chemistry. Het Radboud heeft een minor Sustainable chemistry. Zie: <https://www.uva.nl/shared-content/programmas/en/masters/chemistry-science-for-energy-and-sustainability/chemistry-science-for-energy-and-sustainability.html>.

(8) zie: <https://cmg.kncv.nl/gedragscode/gedragscode-voor-chemici> of bijlage 2.

(9) zie: <https://dub.uu.nl/nl/nieuws/promovendi-moeten-nu-beloven-dat-ze-integer-te-werk-gaan>.

(10) Zie: <https://nos.nl/artikel/468299-wetenschappers-in-spe-leggen-eed-af>.

(11) Zie:

<https://www.universiteitenvannederland.nl/zoeken?search-terms=gedragscode+wetenschappelijke+integriteit+>

(12) Hoe denken jongeren over de studie scheikunde?

Zie onderstaande waargebeurde communicatie in een klas 6 VWO: Toen Tess tegen haar klasgenoten zei dat ze scheikunde ging studeren, waren de reacties vrijwel unaniem in de trant van: "Ga je dan nog meer CO₂ de lucht in jagen in de petrochemische industrie? Ga je meehelpen de wereld te vervuilen en daarmee geld verdienen?" Zie NVOX, tijdschrift voor onderwijs in de natuurwetenschappen, Nr 8 2022 Circulaire chemie in het onderwijs.

(13) Hoe denken kinderen en jongeren over het klimaat?

Het NJi (Nederlands Jeugdinstituut), verzamelt informatie van bronnen zoals CBS (Centraal Bureau voor Statistiek), PBL (Planbureau voor de Leefomgeving) en SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) evenals het Jeugdjournaal en Kidsweek. Het NJi ziet de volgende hoofdlijnen: "Ongeveer 70 procent van de kinderen en jongeren maakt zich zorgen om klimaatverandering: angst en verdriet worden bij de kinderen genoemd als hun meest voorkomende gevoelens; sommigen liggen er letterlijk wakker van; ongeveer 20 procent vond in 2019 de drukte over dit onderwerp overdreven." Zie: <https://www.nji.nl/klimaatverandering/feiten-en-cijfers>.

(14) Werkopdracht vanuit het ministerie aan SLO: burgerschap binnen scheikunde

"De inhouden van burgerschap (en digitale geletterdheid) worden zoveel mogelijk geïntegreerd in vakspecifieke eindtermen door ze te verbinden met inhouden van de relevante vakken. " Burgerschap wordt onderdeel van het schoolvak scheikunde en dat geeft ruimte aan beroepsethiek.

Zie

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/10/15/bijlage-1-werkopdracht-bijstellen-examenprogramma-s-oktober-2021>.

Verder geraadpleegde literatuur:

De mens centraal: D.de Weer Essays over het personalisme* vandaag en morgen 2017 Pelckmans Pro. <https://www.researchgate.net/publication/321360173>. *Beroepsethiek past bij een personalistisch mensbeeld. Anders dan bij het individualisme stelt het personalisme niet het individu met zijn eigenbelang maar de mens als persoon centraal, in verbondenheid met anderen en de omringende wereld. Een persoon maakt deel uit van de samenleving en draagt daarbij persoonlijk verantwoordelijkheid."

A. MacIntyre: After Virtue, verscheen april 2024 als Na de deugd. Een onderzoek naar moraal, Ten Have.

P. Verbeek, De grens van de mens, Lemniscaat 2011.

M.J. Verkerk, Basisboek techniekfilosofie, Boom 2007.

Artsenstaking 1943 Dit is een weinig bekend voorbeeld van een effectieve staking van de beroepsgroep van artsen tijdens de Duitse bezetting. Onder druk van de bevolking die hun artsen terug wilde, verviel het verplichte lidmaatschap van de 'Artsenkamer'.

<https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Artsenstaking>

KNCV-gedragscode voor chemici, uit 2018, zie www.kncv.nl/gedragscode en zie **Bijlage 1** voor een toelichting op de drie artikelen van de gedragscode met daarbij de namen van de participanten bij het overleg over de invoering.

De 'Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit', KNAW; NFU; NWO; TO2-federatie; Vereniging Hogescholen; VSNU (2018) zie <https://doi.org/10.17026/dans-2cj-nvwu>.

